

ВІДГУК

офіційного опонента Тетяни Ігорівни Вірченко, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Київського столичного університету імені Бориса Грінченка на дисертацію **Наталії Василівни Кобзей «Володимир Винниченко у синкретичному полі модернізму»**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Актуальність дослідження. Наталія Василівна розпочинає обґрунтування актуальності з констатації темпераментності й контрверсійності постаті Володимира Винниченка. Заперечити цьому складно. Суспільство і зараз виявляє інтерес як до особистісних якостей митця (попит на низку підкастів, видання студії Олександра Кучерука тому свідчення), так і до його творчості (видання творів митця за останні три роки видавництвами «Vivat», «Віхола», «Фоліо» «Yakaboo Publishing» – 2023; «Видавництво РМ» – 2023, 2025; «Ще одну сторінку» – 2024, 2025). Інші дослідницькі аргументи також очевидні: потреба переосмислення українського модерністського феномену, оскільки це ключ для цілісного осягнення «поступального руху нашої культури» у європейському контексті.

Загалом літературознавство може пишатися здобутками в царині винниченкознавства. Дисертантка опирається на студії Л. Дем'янівської, С. Гальченка, Т. Гундорової, Г. Костюка, В. Марка, С. Михиди, Л. Мороз, В. Панченка, Г. Сиваченко та інших. Разом із тим, щоб «репрезентувати творчість письменника в порівняльно-літературній, психологічній, соціокультурній та естетичній перспективах» (с. 20), Наталії Кобзей слід було визначитися з визначальним методологічним принципом. Ним був обраний *синкретичний підхід*. Таке рішення органічне, адже природа модернізму в сутності своїй є синкретичною, й виправдане, зважаючи на синкретичність як питому ознаку літератури й синкретичне сприймання тексту реципієнтом. Ще в 2008 році Олена Єременко в дослідженні «Синкретизм художньої образності в українській прозі другої половини ХІХ – початку ХХ століття» попереджала («літературознавство фактично обмежує можливість інтерпретації художнього тексту, відмовляючись від місткого поняття синкретизму») й закликала пізнавати літературні твори «в новому світлі» (с. 4).

Дисертантка представила актуальність у кореляційних зв'язках із об'єктом («літературна спадщина Володимира Винниченка в контексті європейського модернізму та культурно-мистецьких викликів доби») і предметом («інтеграція естетичних, філософських, соціокультурних та ідеологічних кодів модернізму в синкретичній моделі художньої творчості Володимира Винниченка») дослідження. Разом із тим, беручи до уваги перші три завдання (с. 21), ці аргументи можна було б представити більш розлого, щоб вияскравити внутрішню потребу суспільства в переосмисленні модернізму. В епоху модерну розширюється увага до емоцій, настроїв, станів, почуттів; з'являється прагнення осягнути цілісність світу; приходить усвідомлення, що звичною

логікою, здавалось би загальноприйнятими морально-етичними засадами неможливо пояснити дії персонажів. Погодьмося, усі ці аспекти резонують нам сьогодні, тож тяглість в осягненні модернізму не випадкова. Тим більше, що дисертантка покликається на думку Метью Шульца: «На початку двадцять першого століття, ми переживаємо щось на кшталт відродження модернізму, де сучасна художня література демонструє тривоги та експериментальні способи вираження, більш характерні для літератури початку XX століття» (с. 99).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у докторській дисертації забезпечується 1) прагматичним дослідницьким світоглядом, що результативно позначилось на конструюванні дизайну дослідження, 2) викристалізованою концепцією модернізму, 3) обраним методологічним інструментарієм.

Композиція дисертації бездоганно відображає логіко-сміслові зв'язки, які працюють на досяжність мети; підрозділи в межах розділів перебувають у підпорядкуванні (уперше це спостерігаємо при постановці завдань). Окрім того, переконливості сприяє системність у наведенні аргументів, обґрунтованість міркувань – увесь дизайн дослідження працює на «осмислення літературної спадщини Володимира Винниченка як цілісного феномена модерністського мислення» (с. 21). У роботі наявні анотація, вступ, чотири розділи з висновками до них, висновки та список використаних джерел на 501 позицію.

У **вступі**, відповідно до вимог до робіт такого типу, сформульовані вихідні положення: обґрунтовано актуальність дослідження; окреслено об'єкт і предмет дослідження, визначено мету й завдання, спозиціоновано теоретико-методологічну базу дослідження (Н. Кобзей спирається на студії з винниченко-та модернізмознавства) й методи; наукова новизна дослідження і практичне значення одержаних результатів увиразнюють досяжність завдань і авторський внесок у сучасне літературознавство. Відзначимо, що обрані методи дослідження (психопоетикальний, культурно-історичний, порівняльно-генетичний, біографічний, метод системного аналізу, інтермедіальний й елементи рецептивної естетики та герменевтики) корелюють із наміром «репрезентувати творчість письменника в порівняльно-літературній, психологічній, соціокультурній та естетичній перспективах» (с. 20).

У **першому розділі «Модернізм: ретроспектива / перспектива»** дисертантка окреслює намір керуватися дедукційною логікою. Науковиця усвідомлює закономірності дослідницького процесу, тому прагне окреслити риси модернізму (раціоналізм – просвітницький, технологічний, науковий; індивідуалізм; експеримент, що проявляється фрагментацією розповіді; потік свідомості; здатність до синтезу і кореляції; інтертекстуальність, що сприяє прояву парадоксальності), але не лише як літературного феномену, а як культурної стадії цивілізаційного процесу в часи зламу століть, коли людство переживає виснаження, втрату цілісності. У підрозділі 1.1. «Глобальні виміри модернізму» Наталії Кобзей вдається вписати модернізм у «життєвий цикл» культурологічних теорій, а в підрозділі 1.2. «Модель “спіральної динаміки” у

дослідженні еволюції модернізму» розглянути розвиток модернізму в контексті теорії поетапного розвитку людства Клера Грейвса. Н. Кобзей наголошує на дослідницькому намірі «показати, як модерністські тенденції Європи вплинули <...> на деяких письменників Китаю і провести типологічні паралелі їх творів із Винниченковими» (с. 65). У підрозділі 1.3. дослідниця абсолютно закономірно шукає теоретичного опертя для встановлення зв'язків національного й світового; окреслення рис національного модернізму. Можливість функціонування мовного націоналізму (одна з «модерністських скражалів») в еміграції приводить Наталію Василівну до потреби характеризувати погляди Володимира Винниченка. Обраний дослідницею спосіб – пошук відповіді на питання: «Хто ж він, Володимир Винниченко?» (с. 80), адже це базове питання, відповіді на яке викристалізують ідентичність постаті (ефективність постановки такого питання засвідчило дослідження Сергія Михиди). На цьому етапі Н. Кобзей продуктивно інтегрує міркування Марії Моклиці, висловлені в монографії «Модернізм як структура: філософія, психологія, поетика».

Отже, поставлені завдання і їхнє розв'язання в першому розділі – прагнення дисертантки скласти цілісну картину із мозаїчних, принагідних тверджень; намір довести відсутність суперечності у вписаності національного модернізму у світовий, а також індивідуального модернізму Володимира Винниченка у планетарну типологію. Наталія Кобзей – прихильниця розширення геоісторичних рамок вивчення модернізму. Визначальною дослідниця обирає студію Сюзен Фрідман «Планетарний модернізм» і послідовно проводить паралелі модерністичних ознак творчості Володимира Винниченка із 13-ма «дроздами» (за Уоллесом Стівенсоном) планетарного модернізму.

Суспільна й політична травми, травмована краса – опорні пункти, які становлять зміст **другого розділу «Травми модернізму: суспільство – політика – естетика в модерній інтерпретації Володимира Винниченка»**, спрямованого на вияснення процесу вироблення митцем власної естетики травми. Н. Кобзей ілюстративним матеріалом обирає романи «Божки», «Хочу!», повість «На той бік», драму «Memento» та інші твори. У підрозділі «Цивілізаційні взаємовпливи як прояв спільної травми модерності» Наталія Василівна прагне продемонструвати, що «суспільні травми модернізму, породжені соціальними потрясіннями, політичними перетвореннями, пошуками нових цінностей та ідентичностей, були притаманні не лише європейцям» (с. 136). Для цього дослідниця вивчає типологічну спорідненість творчості Володимира Винниченка і Лу Сіня, модерніста Китаю, необережно назвавши це «творчою взаємодією». Характеристика поведінкових моделей митців у суспільстві, пошук ключа до художнього відтворення національної ідентичності, наскрізна метафоричність, перевага особистих цінностей над загальноприйнятими, щоденникові нотатки, інкрустовані в художнє тло – ці та інші риси засвідчують подібність літературного новаторства Лу Сіня та Володимира Винниченка. Через увагу до проживання політичної травми Володимиром Винниченком дослідниці вдається розкривати й мислення митця, «чутливість до людського життя» (с. 155), відчуття провини за втрату державності (с. 164) тощо. Спирається Н. Кобзей на записи в «Щоденнику».

Художнє втілення Володимиром Винниченком політичної травми дисертантка вивчає на матеріалі «зрілої» романістики письменника. Аналізу передую розуміння: «модерністи не просто констатують наявність травми, а ще й аналізують причини її виникнення та наслідки, які вона матиме для індивіда й суспільства» (с. 174).

У 3 розділі «Модерністський дискурс крізь призму синтезу мистецтв» Н. Кобзей концентрує дослідницьку увагу на взаємодії різних видів мистецтв зі словом. У цьому розділі науковиця демонструє здатність бути уважною до художніх деталей, визначати широку функціональну палітру пейзажу в художньому творі (с. 229). У підрозділі 3.2. Наталія Василівна виконує доволі складне завдання: позбавлене монолітності «Я» письменника розкладає на «пласти-маски». Для компаративного аналізу залучено не лише оповідання В. Винниченка «Олаф Стефензон», а й роман Кадзуо Ішігуро «Художник хиткого світу», що дозволяє не лише запропонувати нову інтерпретацію твору українського модерніста, а й визначити функції масок (с. 260).

Четвертий розділ «Специфіка модерністського хронотопу» засвідчує уміння дослідниці окреслювати з одного боку, еволюцію, а з іншого, трансформацію часо-просторових зв'язків. Для демонстрації просторової уяви Володимира Винниченка Наталія Кобзей використовує дослідну пропозицію Стівена Керна. Пропозиція просторових величин видається продуктивною: площа, сільська місцевість, планети Земля і Марс, відстань і напрямок (с. 296).

Методологічним обґрунтуванням для типологічного зіставлення «Записок про котяче місто» Лао Ше і «Сонячної машини» Володимира Винниченка стало дослідження Доуве Фоккеми «Ідеальні світи: утопічна фантастика в Китаї та на Заході». Наявність результативних дослідницьких спроб інших вчених, безумовно, може бути поштовхом для наукових ініціатив, але потребує й інших аргументів, окрім відчуття натхнення (с. 335). Як результат зіставлення, дослідниця не лише встановила схожість у моделі зображення людського суспільства, а й охарактеризувала причину такої схожості. Наукова пропозиція пані Наталії ґрунтується на вмінні розкодувати «приховане» й «явне» в художньому творі. На жаль, інколи Н. Кобзей не вдається оминати підсумкових тез, які не позбавлені очевидності: «Зображаючи світ очима дитини, Винниченко приходить до висновку, що на його пізнання впливають сімейні методи виховання, моральні цінності та оточення, особливо ті соціальні ролі, які воно представляє. Завдання дорослих вберегти дитячу душу від травми, бо вона є вразливою точкою (за Мішель Філіпс), через яку твориться наше майбутнє» (с. 349).

Висновки засвідчують виконання всіх завдань, а отже – досяжність мети. Дослідження модернізму в перспективі та ретроспективі дозволило з'ясувати спільні ознаки для українського та європейського напрямів, етапи розвитку (від заперечення традицій до власного самоусвідомлення); визначити Винниченкову модель синкретичного модернізму.

У контексті сьогодення стратегічно важливим видається висновок: «Український модернізм, який у часі збігався з європейським і навіть

розвивався за подібними з ним естетичними принципами, однак утвердив власну автономність» (с. 352), оскільки концентрувався на ідентичності. Зауважимо, що на всіх етапах дослідження модернізм поставав у соціальному й політичному контекстах.

Наукова новизна дослідження, загальнонаціональне або світове значення. Н. Кобзей вдалось проаналізувати еволюцію модернізму крізь призму теорії циклів Освальда Шпенглера та «Спиральної динаміки» Клера Грейвза; встановити вплив низки чинників на формування модернізму. Завдяки цьому осмислено особливості формування художнього світогляду Володимира Винниченка, творчість якого досліджено як синкретичну модель модернізму, що зумовило окреслення просторових меж його творчості, розроблення «карти» модерністських міжмистецьких взаємозв'язків, увиразнення специфіки модерністського хронотопу. Переконливості синкретичній моделі модернізму надає представлення українсько-китайських, українсько-японських та українсько-американських літературних кореляцій, що продемонстрували взаємодію різнорідних культур і дозволили виявити спільні точки дотику.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основний зміст дисертації висвітлено в 33 публікаціях (27 одноосібних), із них 1 – розділ у міжнародній колективній монографії, 5 – публікації у виданнях, що індексуються базами даних *Scopus* та *Web of Science Core Collection* («Synesis», «Revista Eduweb», «Multidisciplinary Reviews», «Mohyla Humanities Journal», «Comparative Literature East & West»), 3 – статті у періодичних наукових виданнях держав, що входять до Організації економічного співробітництва та розвитку Європейського Союзу, 15 – статті у виданнях, що входять до *категорії «Б»* («Studia Methodologica», «Філологічні трактати», «Вісник Прикарпатського університету. Філологія», «Південний архів (філологічні науки)», «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: “Філологія”», «Закарпатські філологічні студії», «Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія “Філологія. Журналістика”», «Проблеми гуманітарних наук», «Академічні студії. Серія: Гуманітарні науки», «Китаєзнавчі дослідження», «Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка: Слово», «Наукові записки. Серія: Філологічні науки») та 9 – *додаткові публікації*.

Опубліковані статті повністю відображають положення дисертації, що виноситься на захист: апробована Винниченкова модель модернізму, творчість письменника вписана в культурологічну концепцію доби; низка студій репрезентує естетику творчості В. Винниченка, своєрідність поезики (у макро- і мікропроекціях), інтермедіальні зв'язки, а також взаємозв'язок із європейським модернізмом.

За період з 2019 по 2025 роки здійснено апробацію на конференціях з широкою географією: наукові заклади Києва, Одеси, Житомира, Кропивницького, Харкова, Переяслава (Україна), Інсбрука (Австрія), Торонто (Канада), Мілану (Італія).

Відсутність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. У тексті дисертації наукові ідеї інших авторів супроводжуються належним чином оформленими покликаннями на автора та опрацьоване дисертанткою видання. Дисертація «Володимир Винниченко у синкретичному полі модернізму» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, виконаним на високому рівні.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

1. У вступі дослідниця перераховує використані методи дослідження: психопоестичальний, культурно-історичний, порівняльно-генетичний («для представлення генетичних зв'язків фольклорних та літературних традицій» (с. 23)), біографічний, інтермедіальний, системний аналіз. Кожного разу Н. Кобзей увиразнює, які дослідницькі завдання були вирішені тим чи тим методом. Але не уточнено, завдяки якому літературознавчому інструментарію стало можливим увиразнити українсько-китайські, українсько-японські та українсько-американські літературні кореляції. Загалом вихід за межі «традиційного аналізу модернізмознавчої системи координат», пошук спільних точок дотику у творчості Володимира Винниченка і Лу Сіня – дослідницькі кроки, які були здійснені без постановки спеціальних завдань.

2. У дисертації Наталія Василівна говорить про Винниченковий варіант модернізму, «наш варіант модернізму», тобто національний. Доцільно було б запропонувати дефініції понять «національний варіант модернізму», «авторський варіант модернізму», адже використана стратегія дослідження може бути перенесена на інший літературний матеріал.

3. Слабко вмотивованою, хоч і виправданою, видається зосередженість уваги на смакові як складовій для розкриття естетичної культури митця. Запропонована дефініція естетичного смаку видається завузькою: «Це особлива людська здатність сприймати й оцінювати красу навколишнього світу та мистецтва» (с. 213), а увиразнення специфічності естетичного смаку Винниченка-модерніста суперечливим, адже аргумент позбавлений унікальності й індивідуальності: здатність «бути одночасно творцем, реципієнтом і критиком своїх і чужих творів» (с. 215).

4. Можливо, у дослідженні варто було б дескриптивно окреслити твори, залучені до аналізу, це могло б не лише увиразнити, наскільки повно залучено творчість Володимира Винниченка до аналізу, а й підсилити висновки про індивідуальні художні прийоми в кореляційних зв'язках із жанрами.

5. Для розуміння світогляду Володимира Винниченка Н. Кобзей активно залучає матеріал «Щоденника». Варто було б використати й дослідження Миколи Жулинського «“Я хочу собою возвеличити українське...” Володимир Винниченко: повернення в Україну», адже запропонована літературознавцем реконструкція світоглядних позицій письменника базується на матеріалах архіву УВАН.

Щодо побутування наукового стилю є такі зауваження:

– висновкова теза підрозділу 3.4. «Музика у тексті Володимира Винниченка», яка розкодовує світоглядно-естетичну настанову митця до творення героїв, містить зайве опосередковане підтвердження – цитату з праці

Дмитра Наливайка, хоча у проміжних висновках варто посилювати *власну* аргументацію і логіку наукової думки;

– непродуктивним видається використання метафоричних висловлювань у науковому тексті. Наприклад, «модернізм – це напрям, що у світовій і національній літературі став каменем спотикання і боксерською грушею не одного покоління літературознавців і естетів» (с. 217); «категорії краси та моральності у Винниченка письменника стали антагоністами і мало не в кожному творі стикалися лобами» (с. 354).

Загальна оцінка дисертації щодо відповідності вимогам. Дисертація, реферат і публікації відповідають вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року №1197, а Наталія Василівна Кобзей заслуговує на надання їй наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури,
компаративістики і грінченкознавства
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка



Тетяна Вірченко